

Albert Hauf¹

La carta introductòria de la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena (VCV). Una autoria controvertida

El present paper vol ser una petita aportació en un recull destinat a celebrar la memòria d'una escriptora valenciana il·lustre: sor Isabel de Villena, abadesa del reial monestir de la Santíssima Trinitat. El prestigi d'esta autora, proclamada per l'AVL «escriptora de l'any», es basa en l'avaluació cada vegada més positiva que hom ha fet i fa d'una monumental *Vida de Jesucrist* acabada d'imprimir a València per l'alemany Llop de la Roca el mes d'agost del 1497, i reimpressa com a mínim dues vegades més a València i Barcelona al llarg del segle XVI.

La meua primera intenció era la d'aprofitar el cabal de notes de l'edició crítica que acabe d'enllestir, per a mostrar de quina polifacètica i harmònica manera esta magna obra presenta allò que els portuguesos anomenen *a história de Deus*, donant vida a l'Evangeli d'una manera plàstica i d'enorme teatralitat, fent dialogar els personatges més variats en una rica escenografia plena de color i de polifònica musicalitat. O siga: brindar unes mostres de l'evident connexió existent entre l'art de meditar i les fonts del teatre religiós del s. XV, en gran part inspirat, com l'obra isabelina, en antífones, responsoris, himnes i salms de la tradició, cíclicament renovellada durant l'any, de la vella i bella litúrgia catòlica, també inspiradora de la pintura religiosa. No debades en la ciutat de Mallorca fa temps que una iniciativa cívica ha creat un oratori nadalenc de gran atractiu i plasticitat, combinant un oportú repertori musical amb el recitat d'una tria de fragments del llibre de la monja valenciana.

Com que l'espai disponible no feia recomanable esta opció, m'he decantat per una altra de molt més puntual, que tanmateix sembla prèvia a la discussió de qualsevol altre aspecte sobre el contingut i la rellevància de l'obra isabelina: la discussió crítica i documentada d'algun dels dubtes formulats ací a València, sobre l'autoria i la fiabilitat del principal paratext de la VCV afegit amb motiu de la primera edició, i en el qual pren fonament la generalitzada opinió que adjudica el llibre a Sor Isabel. Com que, tret dels afegits posteriors, enlloc de l'obra pròpiament dita s'especifica qui la va escriure ni per què, resulta evident que tindria

1. (AVL, IEC).

ben poc sentit organitzar celebracions en honor d'una escriptora de la qual hom posa en dubte la mateixa escriptura.

A diferència de moltes altres obres similars, com ara la VC d'Eiximenis, les famoses *Meditationes Vitae Christi* i les seues respectives versions, que van acompanyades d'un pròleg de l'autor on s'explica la causa final o intencionalitat del llibre i de la versió, i es dóna també suficient raó de l'autor, o causa eficient, en el cas de l'obra que comentem trobem a faltar qualsevol acotació explícita de tipus personal. De manera especial, manca una oportuna i detallada introducció redactada per la mateixa Sor Isabel. I mentre que en l'únic manuscrit fragmentari conservat de la VCV, una mà posterior tractà d'aclarir la qüestió adjudicant el text a «F. Francisco Eximénez, valentino», en les tres edicions antigues esta evident llacuna informativa fou en part suplida: 1) per una carta que Sor Aldonça de Montsoriu, en qualitat de segona abadessa successora de la de Villena, hauria adreçat a la reina de Castella Isabel la Catòlica, 2) per un breu epíleg justificatiu de l'abrupte final del llibre, i 3) pel colofó.

En estos importants afegitons, hi trobem una explicació de les circumstàncies de l'edició de l'obra, i se'ns brinden alhora unes breus però intenses pinzellades sobre la personalitat i vida de l'autora.

Segons Sor Aldonça, la reina Isabel, assabentada de l'existència d'una VC escrita «per la il·lustre dona Elionor, àlies Sor Ysabel de Billena», impulsada per la devoció «havia escrit al batle general» del «seu regne de València» demanant-li, i que li trametera una còpia del llibre. Sor Aldonça considerà que la manera més expeditiva i eficient d'atendre tal petició era recórrer al nou invent de la impremta, raó per la qual cal suposar que va fer totes les passes necessàries a fi d'endegar l'edició, començant per la primera i fonamental de passar a l'impressor un manuscrit, potser EL manuscrit original del llibre de Sor Isabel conservat en el monestir.

Sembla evident que en el microcosmos d'un reducte monacal com el de la Trinitat, on imperava la tradició, devia ser un secret a veus tot allò explicat per Sor Aldonça. Encara que Sor Isabel, moguda per la humilitat i a fi d'evitar els perills de la vanaglòria «no volgué escriure lo seu nom en alguna part d'aquest llibre», i «resta lloada d'haver callat lo seu nom», Sor Aldonça considerà arribat el moment de donar-ne a conéixer l'autoria, i d'enaltir la bona memòria de la seua insigne predecessora. I ho va fer recorrent a l'anàfora, i a l'harmònica cadència d'una solemne i molt contundent afirmació trimembre:

«sor Ysabel de Billena lo ha fet;
sor Ysabel de Billena l'à compost;
sor Ysabel de Billena, ab elegant y dolç stil l'à ordenat».

Ens informa, així mateix, del motiu que va impulsar-ne l'escriptura: l'«encesca caritat» de l'autora i el desig d'emular, «en exaltació de la sancta fe christiana», les bones obres dels seus il·lustres avantpassats. També fa esment de la intencionalitat o objectiu proposats: «perquè los qui el llegissen poguessen collir fruyt de profitosa doctrina». Advertint que estos lectors no eren només les religioses del monestir, sinó el públic en general:

«no solament per a les devotes sors y filles de hoberdiència que en la tanchada casa de aquest monestir habiten, mes encara per a tots los qui en aquesta breu, enugosa e transitòria vida viuen».

Esta important acotació, coincident amb la que encapçala el primer capítol (f. 2a), on també llegim que la VCV fou escrita en «romanç perquè los simples e ignorants puguen saber la vida e mort dels nostre Redemptor», ve –com ja hem dit– completada per una nota al final del volum, destinada a explicitar «la causa de la conclusió e fi del present llibre», que no fou altra que la mort de Sor Isabel, esdevinguda el dos de juliol de 1490, durant una de les terribles epidèmies emfàticament denominada «aquelles grans morts». Se'ns informa que la religiosa tenia seixanta anys; 45 dels quals n'havia passat com a conventual i 27 en qualitat d'abadessa. Trobem així confirmat de manera indirecta que va professar als quinze anys i fou anomenada abadessa als 33. Una altra remarca interessant confirma que el llibre era inacabat i que hom va considerar improcedent d'encarregar-ne la redacció d'un final més o menys plausible, perquè fóra «manifest als llegidors que les escriptures e obres per tanta senyora començades no és dona neguna que aquelles puga ni baste acabar». Ni tampoc –podríem afegir d'acord amb l'esperit d'esta– cap home, tot i que s'ha especulat que els paratextos als quals hem fet al·lusió no van eixir de la ploma de Sor Aldonça, sinó que van ser redactats per encàrrec d'ella, recollint, això sí, el missatge que volia trametre.

Tal opinió, formulada de fa temps per mossén Jaume Barrera no deixa de ser plausible. Allò que ja no ho sembla tant, és que tal com postula de fa temps Josep Guia, hom adjudique tot el llibre (i de pas, quasi tota la literatura catalana del moment, incloses obres tan variades i heterogènies, com les de Martorell o Jaume Roig) a Joan Roís de Corella.

Fa poc que Maria Conca i Josep Guia (2015) han centrat l'atenció en la «suposada» carta de sor Aldonça (i restants paratextos suara esmentats), defensant que es tracta d'un recurs retòric fictici. En primer lloc, perquè no han trobat en l'ARV evidència documental de la petició d'Isabel la Catòlica, i també perquè, a parer seu, «és inversemblant» que la impressió del VCV responguera a la necessitat d'«atendre ràpidament una petició reial», ja que segons ells, i en contra del parer de Riquer (1964: III, 455) era més ràpid i expeditiu enllestir una còpia manuscrita del llibre que no imprimir-lo. Consideren, a més, improbable que Sor Isabel «no hagués deixat signat el llibre a causa de la seva gran humilitat», o que l'haguera escrit pensant en «los simples e ignorants». No cal dir que estes objeccions van totes enca-

minades a refermar la tesi que la VCV, en realitat, és una obra més de Corella, que hom va tractar que escapara del control inquisitorial, camuflada sota el nom i l'escut d'armes d'una dama de reial llinatge.

Tot i coincidir en l'evident utilitat de la recerca documental i de la «venatica subodoratio» o «sagacitat investigadora», advocada pels esmentats investigadors, opine que a l'hora d'estudiar el text i context dels nostres grans clàssics, convé no partir, com en el cas que ens ocupa, de premisses tan poc documentades com la suposada persecució inquisitorial patida per Corella, un teòleg convidat oficialment a donar classes de Sagrada Escripura i conegut traductor i editor de textos religiosos tan importants i repetidament editats com *Lo Car-toixà*. ¿Algú mínimament coneixedor de la complexa maquinària inquisitorial pot creure ni pensar que bastava la suposada «argúcia» d'adjudicar falsament i «a posteriori» una obra de Corella a una monja il·lustre per embabucar la Inquisició? ¿Podem imaginar, d'altra banda, que l'obra d'una dona que es ficava en teologies hauria resultat menys exposada al rigorós escrutini inquisitorial que la d'un famós teòleg públicament reconegut com a tal?

Podríem, és clar, acceptar que a l'hora de fer més interessant el llibre els editors hi afegiren algun additament, com la referència als «simples e ignorants», ben mirat força redundant perquè, com és sabut, les obres destinades als teòlegs i sabuts s'escrivien en llatí. Ara bé, l'argument més substanciós aportat en el treball que comentem és el de l'estil i es basa en mitja dotzena d'unitats estilístiques coincidents entre fragments de l'obra de Corella i la dedicatòria i la conclusió de la VCV.

Ja per començar, convé recordar el que deixà escrit Ramon Miquel i Planas (1916: XXI), primer editor de la VCV, sobre l'estil de Sor Isabel: «Si es compara ...ab les produccions en prosa dels escriptors valencians contemporanis un hom remarca tot seguit que el llenguatge de Sor Isabel és d'una senzillesa y naturalitat que ja difícilment se troben en els Roiç de Corella, els Perez, etc.». I és ací on deixa caure l'opinió del canonge Barrera feta pública en una conferència llegida en l'Ateneu barceloní i després publicada en el *Correo Catalán* (15-III-1913; copiada per Ribelles, 1920 i 2001: 626), on apunta que «aquesta dedicatòria firmada per l'abadessa Sor Aldonça de Montsoriu, recorda l'estil del traductor del Kempis, En Migual Pereç...no es pas aventurat creure que la bona Abadesa...va encarregar-ne la redacció a l'eloqüent prosador». Barrera no va documentar la seua afirmació, la qual cosa no vol dir que no fóra documentable. I jo mateix, en una obra per definició destinada a recollir opinions alienes, em vaig manifestar discretament d'acord en escriure:

«...que sor Aldonça encarregués a un lletraferit amic la redacció de la carta introductòria mai no havia fet dubtar ningú de la veracitat de les afirmacions que s'hi contenen» (Hauf, 2011: 386).

Ara Conca-Guia (2015: 184) m'acusen d'haver-ho fet «sense cap suport documental», cosa que, ben mirat és certa, perquè la meua opinió venia formulada en un lloc on hauria resultat del tot improcedent d'aportar tal classe d'informació. Ara bé, això no vol dir que ho afirmara mecànicament, repetint un tòpic així com així. Ho feia des d'un cert nivell de convicció personal basat en les notes de la meua edició crítica de la VCV. Notes que certament no expliciten quines relacions tenia Sor Aldonça amb el lletraferit en qüestió, però sí que permeten d'especular sobre la seua possible identitat tot partint d'arguments similars als emprats pels qui adjudiquen la carta introductòria a Corella. Em permetré de resumir ara i ací esta evidència a fi de donar al present paper un mínim de consistència.

Noteu que Barrera va fixar l'atenció en Miquel Peres, no en Joan Roís de Corella, quan de fet, estilísticament parlant, i com ja ha remarcat abastament la crítica, almenys pel que fa als textos religiosos, hi ha una coincidència quasi total d'intencionalitat i d'estil (Martínez, 2012: 204-205) entre ambdós escriptors que ara sabem per cert que estaven units per un estret vincle familiar, ja que eren sogre i gendre, respectivament (Soler, 2014). És també sabut que Corella tenia una germana monja, Sor Aldonça, a la Trinitat, i resulta versemblant pensar que la seua versió de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia fou deguda a la influència de Sor Isabel. Pel que sabem de la vida de Miquel Peres i de les persones a qui dedica les obres religioses, era una personalitat que gravitava entorn del sector franciscà, de manera que no és massa agosarat suposar que tenia bones relacions amb la Trinitat.

Tanmateix, i com que sembla que Conca-Guia consideren que les «cinc unitats estilístiques» aportades per ells resulten determinants a l'hora de justificar la tesi de l'autoria corellana de la carta introductòria, voldria completar (i contrastar) la seua aportació documental amb el material que tenia «in mente» a l'hora de formular la meua «indocumentada» afirmació favorable a l'autoria de Miquel Peres. Presente els fragments de la carta introductòria de la VCV, seguits dels llocs de l'obra de Miquel Peres que tenen una clara semblança **estilística** i **semàntica**:

1. La resplendent lum de devoció ...(VCV).

1a. Aquesta **resplendent lum**, sacratíssima Verge (VM, c. 2, f.9).

1b. La divina paraula és **resplendent lum** (M 214).

2. He pensat fer accepte servey (VCV).

2a. ...que sia lo teu sacrifici **accepte** (M 208).

2b. ...a la divina Magestat són plaents y *acceptes* (VM c.10, f. 46v).

3. Hy perquè en la **fonda** y plorosa **vall de làgrimes** (VCV).

3a. Y és dreta scala a muntar de aquesta **fonda vall de làgrimes** en la excelsa altitud (VM, Dedicatòria, f. 1v).

3b. ...una de les principals scales per a muntar de aquesta **fonda vall** de misèria a l'altitud del celestial regne (VSCS 133).

3c. ...muntàs de aquesta **fonda vall de llàgrimes** a la celcitud de la ciutat de glòria (VSCS 143).

4. ...de aquest món miserable (VCV).

4a ...dexant les vanes honors i pompes **de aquest món miserable** (VSCS 109).

4b ...són breus los *miserables* dies, e, perquè en la peregrinació **de aquest món miserable...** (M 45).

4c. Y puix sou guia dels enteniments peregrinants en lo camí **de aquest món miserable** (VM, Invocació, f.2 v).

4d. ...**aquest món miserable** ésser tan trist, enujós y tan aspre (VSCS 116).

5. ...los qui ab ales de alguna mundana laor **se alsen** (VCV).

5a. ...fent-me *levar* en alt **ab ales de** contemplació devota (VM, Invocació, f. 2).

5b. ...**ab ales de** caritat *mundava* (VSCS 133).

5c. ...les **ales de** vostra voluntat (M 45).

6. ...en lo baix centre del penós infern (VCV).

6a. ...en l'escur carcre **del penós infern** (VM, c.7, f. 37).

6b. ...perquè en lo **penós infern** yo no haja eternament a lamentar (VM, c. 7, f. 38).

7. ...per les baixes sendes de simple humilitat (VCV).

7b. ...*e tant pus altament munta a Déu quant més profundament a la simple humilitat devalla* (M 158).

7c. ...ab les armes **de simple humilitat** e paciència, (M 152).

8...per les baixes **sendes de** simple humilitat **acaminen** (VCV).

8a. E los qui novament per tals *camins acaminen*,,(M 191).

8b. ...per lo *camí* de errades obres acaminaven (VSVF 80).

9. ...a la **summitat de la ciutat de Paradís** se acosten (VCV).

9a. ...axí en la **summitat dels cels**, com en aquesta baixa terra (*Imitació* 232).

9b. ...**en la summitat dels cels** una alegre y solempne posada (VSCS 116).

10. ...ab la **lum** del seu **clar enteniment** (VCV).

10a. Donau-me **lum de tan clar enteniment** (VM, c.19, f. 75).

10b. ...axí de **lum de clar enteniment** il·luminats (M 110).

10c. ...**lum de clar enteniment** (M 159).

11. **en tan baix centre de humilitat era devallada** (VCV).

11a. ...axí com mon Fill *és davallat en* lo pus **baix centre de humilitat**, ...axí és muntat en lo pus alt loch que muntar podia (VM, c. 27, f.108v).

11b. ...mirant que la sua Mare sacratíssima **en lo pus baix centre de humilitat era davallada**, la muntà an lo pus alt loch de les celestials altures (VM, c.30, f. 123).

11c. ...**lo baix centre de humilitat** (M 52).

12. ...**dins los archius de humilitat tanchades** (VCV).

12a. ...en **los tancats archius de** la tua memoria tenies *stojada* (M 47).

12b. ...*tenint dins los arxius de* la sua gran memòria (VM, c. 3, f. 14).

12c. ...**dins los arxius de** la sua fecunda memòria *stojava* (VSCS 110).

13. ...resplandint en ella **les enceses antorches** (VCV).

13a. ...en la qual **les luminoses antorches** de clara intel·ligència **resplandien** (VM, c. 5, f. 22).

13b. ...encén tu de devoció la **luminosa antorxa** (M 81).

14. ...ha volgut **sembrar la labor... perquè** los qui·l legissen **poguessen collir fruyt de profitosa doctrina (VCV).**

14a. ...feu-me **sembrar labor** de virtuoses obres, **perquè** en los alts cels **pugua collir** lo preciós **fruyt** de la eterna y benaventurada vida (VM, c. 2, f. 12).

14b. ...: "*sembràs* en los camps de les humanes consciències **labor de sancta doctrina** (VSCS 112).

15. Jesús volgués ésser **lo naucher** y pilot de la barcha de son entendre (VCV).

15a. ...La gran nau de la religió cristiana, essent per diverses ones de errors combatuda, aparegué en lo món lo benaventurat sant com sabut y discret **naucher**, y, ab lo chiulet de la sua santa pricació axí la santa nau guiava, que aquell fortunal vent no li féu nosa (VSVF 83).

16. ...de **la barcha de son entendre**, perquè segurament pogués navegar **en la gran mar de la sua benaventurada vida;** (VCV).

16a. ...só entrat ab la fràgil **barcha de mon entendre en la gran mar de** vostra **benaventurada vida** (VM, "Invocació", f. 2v).

16b. ..."he volgut **de la gran mar de la sua benaventurada vida...**, pohar aquesta poqua aygua (VM, "Dedicatòria", f.1).

17. ...hy **los raigs del clar sol de justícia** entrant per les finestres de la sua **luminosa** intel·ligència axí en encesa caritat la scalfaren,

17a. ...E axí ella, que és lum verdader y mare **del clar sol de justícia** ha il·luminat la escura nit de la mia ignorància (VM, f.2b: f. 1v).

17b. ...: a l'immens **sol de justícia** suplicassen que a **los raigs de** la sua **luminosa** gràcia aclarís i **escalfàs** lo meu enfosquit enteniment (VSCS 109).

17c. ...puix era **raig del clar Sol de justícia**, volgués il·luminar la mia tenebrosa ignorància (VSVF 79).

18 ...per a les devotes sors y filles de hobeidència que **en la tanchada casa** de aquest monestir habiten (VCV).

18a. ...haver fet elecció de sancta y virtuosa vida..., **en aqueixa tancada casa** (VSCS 109).

19. ...los qui **en aquesta breu, enugosa e transitòria vida** viuen (VCV).

19a. ...Vanitat és allargar **aquesta** curta e **breu vida** (M 48).

19b. ...los hòmens **en aquesta transitòria vida** axí com a vana ombra fenexen (M 53).

20. ...trobarà tant **profundes e altes sentències**, (VCV).

20a. ...la inquisició de les **profundes e altes sentències** (M 51).

20b. ...ple de **altes e profundes** misteris (VM, c.2, f.11).

Així les coses, la tesi de Mossén Barrera sembla que resulta sostenible des d'una perspectiva estilística. Ara bé, que l'autor dels paratextos afegits amb motiu de la primera impressió de la VCV fóra Miquel Peres, o fóra Joan Roís de Corella, sembla que resulta del tot indiferent a l'hora d'adjudicar l'autoria del conjunt de la vasta obra. Personalment, crec que els arguments presentats fins ara per a negar l'autoria de Sor Isabel no tenen la necessària consistència.

Bibliografia

- CONCA, MARIA i GUIA, JOSEP (2015): «Edicions i paratextos d'obres de finals del segle XV», dins Lola Badia, Emili Casanova i Albert Hauf, ed., *Studia Mediaevalia Curt Wittlin Dicata. Mediaeval Studies in Honour Court Wittlin. Estudis medievals en homenatge a Curt Wittlin*, "Synposia philologica 25", Alacant, pp. 167-188.
- HAUF, ALBERT (2011): «Isabel de Villena», dins Albert Hauf (ed.), *Panorama Crític de la Literatura Catalana II. Edat Mitjana. Segle d'Or*, Barcelona, Vicens Vives, pp. 373-393.
- MARTÍNEZ, TOMÀS (2012): «Miquel Pérec i la posteritat de Corella», *Revista de Literatura Medieval*, 24, 193-210.
- PERES, MIQUEL (1482/ 1911): *La Imiitació de Jhesuchrist*, Barcelona, Pere Posa i ed. Ramon Miquel i Planas, Barcelona, Biblioteoca Catalana (= *Imitació*).
- (1491/1994): *Del mensypreu del Món*, València, Ajuntament de València, 2 vls. (= M).
- (1494/2015): *La Vida de la Sacratíssima Verge Maria*, ed. Carme Arronis Llopis, Alacant/Barcelona, IIFV I PAM. (= VM)
- (1499/2007): *La Vida de Sancta Catherina de Sena de...*, ed. Carme Arronis i Llopis, Alacant, Universitat d'Alacant. (=VSCS).
- (1523/1996): *La Vida de Sant Vicent Ferrer*, ed. Antoni Ferrando, València, Universitat de València, Vicent Garcia Editors. (= VSVF).
- RIBELLES, JOSÉ (1915/2001): *Bibliografía de la Lengua Valenciana*, I, Madrid i València, Diputació de València (reproducció facsímil).
- RIQUER, MARTÍ DE (1964): *Història de la Literatura Catalana. Edat Mitjana*, III, Barcelona, Ariel.
- SOLER, ABEL (2014): *Joan Roís de Corella (1435-1497)*, València, AVL.
- VILLENA DE, SOR ISABEL (1916): *Vita Christi*, Barcelona, Biblioteca Catalana, 3vls. (= VCV).
- (1497 i 2006): *Vita Christi*, edició facsímil, València, Biblioteca Valenciana (Amb un volum introductori d'Albert G. Hauf Valls).